

YALÇIN KOÇ'UN 'ARKİTEKTONİK' DİL ANLAYIŞI

Şahabettin YALÇIN*

ÖZET

Dili, düşünceyi ve mantığı yepyeni bir perspektifle ele alan Yalçın Koç, Batı ve İslam felsefelerinde şimdiye kadar dil, düşünce ve mantık alanlarında yapılan çalışmaların sadece önermesel dille sınırlı kaldığını, halbuki dil ve dolayısıyla mantığın katmanlı (Koç'un deyimiyle, arkitektonik) bir yapıya sahip olmasından dolayı dilin bu katmanlar çerçevesinde ele alınması gerektiğini düşünür. Koç'a göre önermesel dil, dil arkitektoniğinin sadece belli bir katmanını oluşturur ve bu anlamda diğer katmanlarla varoluşsal bir ilişki içerisindedir. Bu makalede, Koç'un dilin mahiyeti, sınırı, zemini ve kaynağına dair görüşünü, onun katmanlı (arkitektonik) dil anlayışı çerçevesinde ele almaya çalışacağız.

Anahtar Sözcükler: Yalçın Koç, arkitektonik dil, mantık, nazariyat, theoria.

YALÇIN KOÇ'S ARCHITEKTONIC VIEW OF LANGUAGE

ABSTRACT

Addressing language, thought and logic from a new perspective, Yalçın Koç claims that studies in the fields of language, thought and logic in Western and Islamic philosophies have been limited to propositional language and logic, whereas for him language and logic have an architectonic structure. According to Koç, propositional language, and therefore logic, constitute only a certain layer/level of human language. In this article, I try to examine Koç's view on the nature, boundary, ground and source of language and logic within the framework of his architectonic understanding of language.

Key Words: Yalçın Koç, architectonic language, logic, theoria.

* Prof. Dr., Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Felsefe Bölümü. Aydın / Türkiye.
Email syalcin@adu.edu.tr ORCID: 0000-0001-7872-7857.

Makalenin geliş tarihi: 15.01.2023
Makalenin kabul tarihi: 16.04.2023

Submission Date: 15 January 2023
Approval Date: 16 April 2023

Giriş

Dil, düşünce ve bunların işleyiş kurallarını ifade eden mantığın, insanların ve toplumların hayatlarında ne kadar mühim bir yeri olduğu bilinen bir gerçektir, zira dil, düşünce ve mantık; toplumsal iletişimin yanısıra felsefe, bilim, sanat, edebiyat, matematik, müzik, din gibi her türlü inanç ve düşünce faaliyetinin olmazsa olmaz aracı, başka bir deyimle, insanların ve toplumun ürettiği tüm soyut kültürel unsurların gelecek kuşaklara aktarıldığı bir *organon*dur. Kısacası, dil hem insanın esasıdır ve hem de toplumu tesis ve muhafaza eden vasıta. Dil, insanların ve toplumun kimliğini tesis ve muhafaza ettiğinden dilin bozulması aynı zamanda insanların bozulmasına ve toplumun tahrip olmasına neden olur. Mesela, Anadolu insanının ve Türk toplumunun kimliğini tesis ve muhafaza eden Türkçe tahrip edilirse, Türk kimliği ve Türk toplumu da fesada uğrar. Bu nedenle, dilimizi yani Türkçemizi gözümüz gibi korumalı ve onu her türlü tahribata karşı muhafaza altına almalıyız.

Batı felsefe tarihinde şimdiye kadar dil, düşünce ve mantığın mahiyeti, kaynağı ve zemini üzerinde yapılan fikri çalışmalara baktığımızda bu çalışmaların, dayandığı düşünsel ve kültürel zemin nedeniyle, belli bir alana sıkışıp kaldığını ve işin özüne esasen temas edemediğini görüyoruz. Daha açık ifade etmek gerekirse, Batı düşünce ve kültüründe insan, özü itibarıyla değil, belli nitelikleri itibarıyla tanımlandığı için dil, düşünce ve mantık da insanın özü/esası zemininde değil, bu nitelikler temelinde açıklanmaya çalışılır. İnsanın esası/özü, ilahi Kelam ile mayalanmış gönüldür ve dolayısıyla dil, düşünce ve mantığın da bu zeminde ele alınması gerekir. Ama Batı'da insan, "iki ayaklı, tüysüz, idrak ve düşünce sahibi bir varlık" olarak tanımlandığından dil, düşünce ve mantık da bu temelde açıklanmaya çalışılır ve böylece dil, düşünce ve mantık hem aşkın kaynağından ve hem de esasından kopartılarak zeminsiz bırakılır.

Batı felsefe tarihinde bu alanda yapılan felsefi çalışmalara baktığımızda, dilin ve mantığın nereden ve nasıl meydana geldiğine ve dolayısıyla dayanağının, mahiyetinin ve sınırının ne olduğuna dair tatmin edici bir izahın getirilemediğini görüyoruz. Dil, düşünce ve mantığın mahiyeti, kaynağı ve sınırı aynı zamanda matematik, musiki, mimari, felsefe, teoloji, bilim gibi her türlü fikri faaliyetin mahiyeti ve sınırını da dolaylı olarak belirlediğinden dilin mahiyeti, kaynağı ve dayanağının gösterilememesi, bu fikri faaliyetlerin de zeminsiz ve dayanaksız kalmasına yol açar. Dil, düşünce ve mantığın kendi başına var olan birer cevher olarak kabul edilmesi mümkün olmadığından bunların kaynağının ve dayanağının gösterilmesi ve dolayısıyla sınırının belirlenmesi gerekir. Başka bir ifadeyle, bir işleyiş, mekanizma, kısaca bir *organon* olarak dil ve dolayısıyla mantık, muallakta yer tutmayacağına göre bunların dayandığı zeminin ne olduğunun ve nasıl ortaya çıktığının gösterilmesi son derece önemlidir.

Bilindiği üzere, Batı felsefe tarihinde dil, düşünce ve mantık alanındaki ilk sistematik çalışmaları, Eflatun'dan da etkilenmek suretiyle Antik Yunan filozofu Aristoteles yapmıştır. Ne var ki, Aristoteles'in dil, düşünce ve mantığa dair yaptığı çalışmalar, önerme ile ifade edilen dil (bundan sonra kısaca önermesel dil diyeceğiz) ve nisbet (*ratio*, kıyas) mantığı ile sınırlı kalmıştır. Aristoteles, önermesel dilin kaynağı ve zeminine dair herhangi bir açıklama yapmadan onu olduğu gibi kabul ederek felsefesinin zeminine yerleştirmiştir. Aristoteles'in dil ve mantık çalışmalarına dildeki 'ismin' tanımıyla başladığı göz önüne alınırsa bu husus anlaşılır, zira Aristoteles, 'ismin' nereden ve nasıl meydana geldiğine dair herhangi bir soru sormaz. Dilin en temel unsuru olan 'ismin' nasıl meydana geldiğine değinmeden nesnelere, 'suretsiz isimler' temelinde tasnife tutmak, elbette bir başarıdır ama eksiktir, zira bu yöndeki bir çalışma, dilin kaynağı ve zemini hakkında herhangi bir izah içermez. Halbuki bu alanda öncelikle yapılması gereken iş, dilin nereden ve nasıl meydana geldiğini göstermektir, ama ne yazık ki, Aristoteles'in felsefesinde bu yönde bir açıklama denemesi dahi görülmez.

Batı felsefe tarihinde Aristoteles'ten sonra, Kant'ın da belirttiği üzere, bu alanda yani önermesel dil ve mantık alanında dikkate değer bir gelişme ve ilerleme olmamıştır; zira Ortaçağ'da Müslüman ve Hıristiyan filozofların dil ve mantık üzerinde yaptıkları çalışmalar, daha çok Aristoteles mantığının tafsil edilmesinden ibaret kalmıştır. Modern dönemde ise ancak ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren dil ve mantık alanında birtakım gelişme ve ilerlemeler kendini göstermiştir. Özellikle Alman filozofu Frege'nin kavram-yazımı (*Begriffsschrift*) adıyla bilinen dil ve mantık çalışmaları, önermesel dil ve mantık alanında önemli birtakım açılımlar sağlamıştır. Ne var ki, Frege'nin ve devamında Wittgenstein, Russell gibi filozofların dil ve mantığa dair yaptıkları çalışmalar da esas itibarıyla dilin aşkın kaynağına temas edemediğinden eksik kalmıştır.

Yukarıda da işaret edildiği üzere, Aristoteles ve sonraki filozofların dil, düşünce ve mantık ile ilgili felsefi çalışmaları, belli bir dil ve mantık tasavvuruna dayanır; bu felsefi çalışmalar, münhasıran önerme ile ifade edilen dile ve mantığa ilişkin olmuştur. Ama acaba insanın dili, sadece önermesel dilden mi ibarettir, yoksa önerme ile ifade edilen dilden başka, onun kaynağını da oluşturan, aşkın dil ya da diller var mıdır? Var ise bu dillerin önermesel dille ilişkisi nedir? Bu ve benzeri sorulara verilecek cevaplar son derece önemlidir, zira bu cevaplar, önermesel dilin aşkın kaynağı ve kökeni hususunda da ipuçları içerecektir. Ne yazık ki, Aristoteles ve sonraki filozoflar, önermesel dilin dışında başka dillerin varlığından bahsetmediği gibi önermesel dilin kaynağı ve mesnedi konusunda da tatmin edici izahlar getirememişlerdir. Lakin, daha önce de ifade edildiği üzere,

öncelikle yapılması gereken iş, *organon* olarak dilin kaynağının ve mesnedinin gösterilmesi gerekir. İşte büyük Türk filozofu Yalçın Koç'un yapmaya çalıştığı tam da budur.

Son zamanlarda Anadolu'da yetişmiş en büyük Türk filozofu olan Yalçın Koç'un düşünce dünyamıza getirdiği büyük açılımların başında hiç şüphesiz onun dil, düşünce ve mantığa dair ortaya koyduğu yeni yaklaşımı gelmektedir. Dili, düşünceyi ve mantığı yepyeni bir perspektifle ele alan Koç, Batı ve İslam felsefelerinde şimdiye kadar dil, düşünce ve mantık alanlarında yapılan çalışmaların sadece önermesel dille sınırlı kaldığını, halbuki dil ve dolayısıyla mantığın katmanlı (Koç'un deyimiyile, *arkitektonik*) bir yapıya sahip olmasından dolayı dilin bu katmanlar çerçevesinde ele alınması gerektiğini düşünür. Koç'a göre önerme ile ifade edilen dil, dil arkitektoniğinin sadece belli bir katmanını oluşturur ve bu anlamda diğer katmanlarla varoluşsal bir ilişki içerisindedir; dolayısıyla, önermesel dilin dayandığı diğer dil katmanları anlaşılmadan önermesel dilin tam manasıyla açıklanması mümkün değildir. Bu makalede, Koç'un dilin mahiyeti, sınırı, zemini ve kaynağına dair görüşünü, onun katmanlı (*arkitektonik*) dil anlayışı çerçevesinde ele almaya çalışacağız.

116

Dilin İşlevi, Mahiyeti, Sınırı ve Mesnedi

Koç'a göre genel anlamda herhangi bir dilin esas işlevi, teşkil ve nakildir. Koç'un deyimiyile, dil, teşkil ve nakil *organon*udur: "*Organon* olarak geniş manada dilin mahiyet cihetinden sınırı teşkil ve nakildir; takat cihetinden sınırı ise teşkil edilerek nakledilenin bizatihi mahiyetidir yani dil itibariyle ne'likidir"¹. Koç, geniş manada dilin mahiyetini açıklamak amacıyla denizcilikte kullanılan bir terimi, teşbih olarak kullanır: 'metafora'. Denizcilikte bir nesneyi, mesela bir filikayı, denize salmak veya denizden almak üzere kullanılan mekanik bir düzeneği ifade eden metafora; sabit nokta, palanga (halat ve makaralar) ve nakledilen nesneden oluşur. Metaforanın işlevi, nesne nakli ile sınırlıdır, yani nakil *organon*unudur, başka bir iş yapamaz; mesela bir tornavida gibi vidayı eksenini etrafında döndürüp çıkaramaz. Ayrıca metafora, her nesneyi değil, ancak kuvvetinin yettiği nesnelere nakledebilir. Aynen metafora gibi, dil de teşkil ve nakil görevi gören bir mekanizmadan (*organon*) ibarettir ve dolayısıyla takati ve sınırı, teşkil ettiği ve naklettiği nesne ile sınırlıdır ki, bu nesnelere de dilsel nesnelere. Başka bir deyimle, dil, ancak dilsel nesnelere teşkil edip nakledebilir, dilin dışındaki nesnelere teşkil edip nakledemez. Ayrıca her dil katmanının teşkil ettiği ve naklettiği nesnelere de farklıdır. Mesela, dil arkitektoniğinin son safhasını

¹ Yalçın Koç, *Theologia'nın Esasları*, Ankara: Cedit Neşriyat, 2008, 42.

oluşturan önermesel dil, ancak önerme teşkil edip nakledebilir. Bu itibarla, dilin teşkil edip naklettiği nesne, aynı zamanda dilin nihai sınırını da belirler. Geniş manada dilin esasını oluşturan teşkil ve nakil meselesini, yani her dilin kendi nesnelere nasıl teşkil ettiğini ve nasıl naklettiğini, aşağıda dil katmanlarını ele aldığımızda daha ayrıntılı olarak göreceğiz.

Öte yandan, Koç'a göre dil, kendi başına var olan bir cevher olmadığından - zira yukarıda da belirtildiği üzere, dil bir teşkil ve nakil mekanizmasından ibarettir - dilin dayanağının/mesnedinin gösterilmesi gerekir. Bir teşkil ve nakil vasatı yahut bir *organon* olarak dilin muallakta yer tutması mümkün olmadığına göre dilin dayanağı ve yeri yani mesnedi nedir? Koç'a göre genel manada dilin kaynağı ve mesnedi yani yeri, bizatihi *psukhe*²'dir. Dil, bir cevher olarak *psukhe*'nin farklı kuvvetlerinin (yetilerinin/melekelerinin) birlikte icraatı neticesinde ortaya çıkan bir işleyişten ibarettir. Dil, bir anlamda *psukhe*'nin suret bulmuş halidir. Peki dili meydana getiren *psukhe* kuvvetleri hangileridir? Koç'a göre dil, esas itibarıyla *psukhe*'nin muhayyile, idrak ve hafıza kuvvetlerinin ortak icraatı neticesinde meydana gelir. *Psukhe*'nin kuvvetlerinden muhayyile, temsil oluşturma kuvveti iken, idrak, muhayyilede ortaya çıkan temsilleri yakalama (kavrama) kuvvetidir; ve hafıza da her türlü temsili muhafaza eden kuvvettir. Bu üç kuvvet de *psukhe*'ye aittir ve birlikte faaliyet icra eder. Koç, hem *Anadolu Mayası* adlı kitabında ve hem de diğer kitaplarında *psukhe*'nin bu üç kuvvetinin ortak icraatı yoluyla dili nasıl meydana getirdiğini oldukça ayrıntılı bir biçimde anlatır. *Psukhe*'nin dil ile ilgili kuvvetlerinin işleyiş esaslarını aşağıda daha ayrıntılı bir biçimde ele alacağız. Ama ondan önce Koç'un dil arkitektoneğinden ne kastettiğini açmaya çalışalım.

Dil Arkitektoneği

Öncelikle şunu belirtelim ki, Koç'a göre dil arkitektoneği, bir dilin mesela Türkçe'nin kendi içinde tabakalaşması ya da değişik dillerin mesela Arapça, İngilizce, Türkçe gibi dillerin kendi aralarındaki tabakalaşması demek değildir. Koç'a göre "dil arkitektoneki tasavvurunun esasını, *psukhe*'nin (doğduğu) dünyada geçtiği kademeler oluşturur"³. Başka bir deyimle, Koç, 'dil arkitektoneği' ifadesiyle, dilin, insanda, 'doğuş' (*genesis*) ve 'düşüş' esasında tabakalar halinde

² Grekçe bir terim olan *psukhe*, dilimizde 'ruh', 'nefs', 'nefes', 'can', 'hayat ilkesi' gibi kavramlarla karşlanır, ama Koç'a göre *psukhe* terimine Türkçe'de en yakın düşen terim, 'nefs'tir. Ancak Türkçe'de 'nefs' sözcüğüne yüklenen farklı anlamlardan dolayı Koç, *psukhe* sözcüğünü kullanmayı tercih eder.

³ Yalçın Koç, *Theographia'nın Esasları*, Ankara: Cedit Neşriyat, 2009, 18.

teşekkül etmesi fikrini kasteder. Koç, dilin⁴ sonradan öğrenilen bir şey olmadığını, bilakis doğuş (*genesis*) yoluyla insanda kendiliğinden (yani *psuke*'nin kuvvetlerinin kendiliğinden icraatı yoluyla) ortaya çıktığını, ancak insan yaşamının sonraki safhalarında iki kez suretten düşmesi yoluyla diğer dil katmanlarının meydana geldiğini düşünür. Başka bir ifadeyle, Koç'a göre önermesel dil, aşkın bir kaynağa sahiptir ve dolayısıyla insanın sonradan dış dünyadan edindiği bir şey değildir.

Koç, doğuş (*genesis*) yoluyla *psukhe*'de onun icraatları neticesinde ortaya çıkan dile 'aşkın dil' adını verir ve aşkın dilini tiyatro sahnesine benzetir. Diğer iki dil katmanı ise aşkından düşüş yoluyla ortaya çıkar. Aşkın, dil itibarıyla tek bir dünyaya/sahneye sahiptir ve bu dünya da esasen kendisidir. Biyolojik doğumla beraber aşkın tek dünyası/sahnesi, iç ve dış sahne olarak ikiye ayrılır ve dili de suretten düşerek başka bir hale bürünür. Koç, dilin aldığı bu yeni hale (bu yeni dil katmanına) 'ara safhadaki'nin dili' adını verir. Ara safhadakinin dili, iç ve dış dünya/sahne şeklinde itibari olarak ikiye ayrılmıştır. Ara safhadaki hem iç sahnesini ve hem de itibari dış sahnesini resim esasında idrak ettiğinden Koç, ara safhadakinin dilini sergiye benzetir. Ara safhadaki'nin dili de daha sonra tekrar suretten düşerek nihai halini alır ki, Koç, dilin bu nihai katmanına 'düşkün'ün dili' adını verir. Düşkünün dili de iç ve dış sahne şeklinde itibari olarak ikiye ayrılır. Düşkün, hem iç sahnesini ve hem de itibari dış sahnesini önerme esasında idrak eder. Dolayısıyla, "dil arkitektonik'i, birlik esasında üç dil içerir: (önermesel) dil, dil olarak sergi ve dil olarak *theatron*. Bahis konusu birlik esasında düşünülen her dil bir dünyaya mahsustur; bu itibarla, her dil, bir dünya suretidir"⁵.

Dil arkitektoniği itibarıyla düşünülen her dil, bir dünyayı oluşturduğu için diller arasında geçiş olmadığı için dünyalar arasında da geçiş mümkün değildir. Başka bir deyimle, aşkın, ara safhadaki ve düşkün, kendi dilleri ve dolayısıyla dünyaları içinde kapalıdır ve dolayısıyla bu dillerin/dünyaların dışına çıkamazlar. Mesela, düşkün, önermesel dilinin dışına çıkıp aşkın diline ve dünyasına ulaşamaz ve dolayısıyla aşkın dilini tecrübe edemez. Bu nedenle, düşkün, aşkın dilini/dünyasını ancak kendi diliyle yani önerme ile mecazen tasvir edebilir, hayal esastaki suretsiz isim yoluyla. Koç'a göre bu her üç dil katmanı, yani aşkın dil, ara safhadakinin dili ve düşkünün dili, *psukhe*'ye mahsus birliğin kaydı altındadır. Dolayısıyla, "dil arkitektoniği, doğuş ve düşüş

⁴ Burada dil ile bir dil, mesela Türkçe, mesela Arapça, kastedilmemektedir. Bir dil, mesela Türkçe, önermesel dilin temsilidir ve elbette ki sonradan öğrenilir, ama dil katmanları, 'doğuş' ya da 'düşüş' itibarıyla kendiliğinden ortaya çıkar.

⁵ Koç, *Theologia'nın Esasları*, 18.

esasinda düşünölen dil olarak *theatronun*, dil olarak serginin ve dilin birliğidir".⁶ Bu birliği sağlayan da *psukhe*'nin hafıza kuvvetidir: "...dil arkitektoniği tasavvurunun dayanağı, bahis konusu dillerin, basit kuvvet olarak hafıza esasındaki birlik'idir"⁷. Hafıza, bu her üç dili de muhafaza altında tutmak suretiyle insanın birliğini teminat altına alır; aksi halde insanın birliğinden bahsedilemez.

Koç'un dil arkitektoniği fikri, esas itibariyle nazariyat (*theoria*) esasında bir dünya tasavvuru olup aşkın/düşkün kavram ikiliği/zıtlığına dayanmaktadır. Koç, 'aşkın' ile dünyaya henüz gelmiş olan bebeği kasteder. Yukarıda da ifade edildiği üzere, Koç, aşkının dilini tiyatro sahnesine benzetir. Bu itibarla, aşkının dili, ayrışmamış bir dünyayı temsil eder; yani aşkının dilinde kendisi ile dış dünya arasında bir ayrışma bulunmamaktadır. Aşkın'ın dilinin suretten düşmesi ve dünyasının itibari olarak iç ve dış dünya şeklinde ikiye ayrılması neticesinde ara safhadakinin dili ortaya çıkar. Koç, ara safhadakinin dilini ise resimlerden oluşun sergiye benzetir; yani ara safhadaki, hem iç sahnesini ve hem de dış sahnesini resim esasında seyreder/idrak eder. Düşkünün dili de önermelerden oluşur. Düşkünün dünyası da iç ve dış sahne esasında müteşekkildir. Dolayısıyla, düşkün hem iç sahnesini ve hem de dış dünyayı önerme esasında seyreder/idrak eder. Bu her üç dil katmanı, birbirinden esas itibariyle farklıdır, zira her bir dilin teşkil edip naklettiği nesnelere, farklıdır. Başka bir ifadeyle, her bir dil katmanı, ayrı bir anlam dünyası oluşturur. Aşkının dili, tamamen nazariyattan (*theoria*) meydana gelirken ara safhadakinin dili, kısmen nazariyat ve kısmen de 'takliden teşkilden' (*mimetike poiesis*) oluşur. Yetişkin olan düşkünün dili ise tamamen takliden teşkilden meydana geldiği için düşkün, esasen nazariyatsızdır. Dolayısıyla, düşkünün dili, takliden teşkilden ibaret olan önermelere dayanan fikriyattan ibarettir. Bu itibarla, nazariyat, aşkının dilinin hududunu belirlerken, fikriyat ise düşkünün dilinin nihai sınırını çizer. Her dil katmanı, farklı dilsel nesnelere oluşun dünyalar inşa ettiğinden bir dil katmanından diğerine aşmak mümkün değildir. Düşkün, diğer dil katmanlarını ancak önerme vasıtasıyla mecazen tasavvur edebilir; yani düşkün, nazariyata (*theoria*) aşmadan ona dair fikriyatı, ancak mecazen yani takliden teşkil yoluyla oluşturabilir ki, Koç, buna *theologia* (nazariyata dair fikriyat) adını verir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta şudur ki, *theologia*, nazariyat (*theoria*) değildir. Koç'un *theologia* ile kastettiği şey, felsefede metafizik adıyla anılan disipline karşılık gelir. Bu itibarla, *theologos* da filozof/metafizikçi demektir. Şimdi de doğuş yoluyla gelen aşkının

⁶ Koç, *Theologia'nın Esasları*, 18.

⁷ Koç, *Theographia'nın Esasları*, 23.

dilinden başlamak suretiyle bu her üç dil katmanına, biraz daha yakından bakalım.

Aşkın Dili: Tiyatro Sahnesi

Yukarıda da belirtildiği üzere, dünyaya henüz gelmiş bir bebeği temsil eden aşkın, dil itibarıyla ayrılmamış bir dünyayı idrak eder; yani aşkın dilinde kendisi ile dış dünya arasında bir ayırım bulunmaz. Koç, aşkın dilini, tiyatro sahnesine benzetir. Ona göre aşkın, mecazi anlamda, tiyatro sahnesine seyirci olarak alınan bir kişiye benzer. Tiyatroda, seyircinin, sahnede cereyan eden oyun akışını izlemesi gibi, aşkın da ortaya çıkan 'basit manzaraları' (*theorema*) anların akışı içerisinde seyrederek. Bu anlamda seyretmek, idrak etmektir. Seyretme icraatı yani nazariyat (*theoria*), Koç'un dil arkitektiniği tasavvurunun merkezi kavramlarından biridir. Bu nedenle, nazariyat kavramını Grekçe'deki karşılığı olan *theoria* sözcüğü temelinde açmaya çalışalım. *Theoria* sözcüğü, Grekçe'de manzara anlamına gelen *thea* ve görmek anlamına gelen *theorein* sözcüklerinin birleşiminden oluşmuştur. Bu itibarla, *theoria*, sözlük anlamı itibarıyla 'manzara görmek/seyretmek' anlamına gelir. Manzara seyir yeri anlamına gelen *theatron* da aynı kökten gelir. Dolayısıyla, *theoria*, *theatron*'da icra edilen bir fiildir. Koç, *theatron* kavramını, genelde tüm dil katmanlarını tarif etmek amacıyla bir metafor olarak kullanır; ama özel olarak ise aşkın dilini, *theatrona* benzetir: "Arkitektonik cihetten ifade edersek, her dil, esasen bir *theatron*dur; yani bir manzara seyir yeridir"⁸.

Koç'a göre aşkın seyrettiği 'basit manzara', esas itibarıyla, doğuş⁹ (*genesis*) yoluyla kendisinden (*psukhe*'den) gelen bir ses olup düşkünün duyduğu sestense esas itibarıyla farklıdır. Bu ses, doğuş yoluyla bir an'da geldiği için yani terkip yoluyla (parçaların birleştirilmesi yoluyla) oluşmadığı için basittir ve birliğe sahiptir. Ama onun basit olması yani parçaların birleştirilmesiyle meydana gelmemiş olması, onun içsiz olduğu anlamına gelmez. Bilakis, sestense ibaret olan manzara, kendisi bizatihi bir suret olduğundan içlidir; bu suretin içi *a posteriori* olarak yani ortaya çıktıktan sonra teşrih edildiğinde onun içte 'suretli isim' taşıdığı görülür. Suretli isim de bizatihi suret olduğundan içlidir; o da içte 'suretli vasıf' taşır. Suretli vasıf da bir suret olduğundan içlidir; suretli vasıf ise içte 'suretsiz fiil' taşır. Suretsiz fiil, surete sahip olmadığından içsizdir. Koç'a göre doğan manzaranın sureti ve bu suretin iç unsurları yani suretli isim, suretli vasıf ve suretsiz fiil, doğuş (*genesis*) yoluyla gelen birliğe sahiptir: "Suret ve bu surete iç, *genesis* temin eden kuvvetin birliği esasında doğar; bu manada suret ve surete

⁸ Koç, *Theologia'nın Esasları*, 20.

⁹ Burada biyolojik doğuş kastedilmemektedir.

iç, bu nedenle, *genesis* temin eden kuvvet itibariyle, birliktir. Bu bakımdan doğan suret ve doğan manzara birdir ve aynıdır. Teşbih yoluyla söylersek, şehre mahsus surun ve duvarın, şehrin teşkili cihetinden bir ve aynı olması gibi¹⁰. Aşkın bu basit manzaraları - ki bu manzaralar, aslında kendi suretidir - seyretmek suretiyle tasvir eder ve bu suretle idrak eder; böylece aşkın dili meydana gelir.

Burada Koç'un suret itibariyle kullandığı iç-dış kavramlarının bildiğimiz coğrafi anlamı dışında özel bir anlamı bulunmaktadır. Başka bir deyimle, basit manzara itibariyle iç ve dış kavramları, alışık olduğumuz uzaydaki nesnelere içi ya da dışı değildir. Uzayda yer alan nesnelere, yanyana bulunduğu için onlara atfedilen iç veya dış nitelermeleri izafidir. Halbuki suret hususundaki iç ve dış nitelermeleri itibari değildir. *Genesis* yoluyla ortaya çıkan manzaranın içi yani suretli isim, suretli vasıf ve suretsiz fiil, gayri nispetli bir topografyaya aittir ve dolayısıyla aralarındaki alaka da gayri-nisbetli (*ir-rational*) bir alakadır; zira nazariyat alanı, gayri-nisbetli topografyanın alanıdır. Gayri-nispetli topografyadaki iç-dış ilişkisi, düz topografyadaki iç-dış ilişkisinden esasen farklıdır, zira düşkünün düz topografyasında iç ile dış arasında nisbet ve geçişlilik bulunurken, aşkın nazariyatındaki iç-dış arasında böyle bir nisbet ve dolayısıyla geçişlilik sözkonusu değildir.

Öte yandan, Koç'a göre 'zaman' da manzara *genesisi* esasında teşkil olur. Başka bir deyimle, zaman, dıştan edinilemez. Dolayısıyla, zamanın mesnedi de müteşekkil *psukhe* suretidir. Ama şunu da belirtelim ki, zamanın kendisi bir suret değildir. Çünkü eğer zamanın kendisi bir suret olsaydı o taktirde zamana iç düşünülürdü. Halbuki zaman, kendisi itibariyle içli değildir. Zaman, manzara akışına mahsus formdan ibarettir. Bu anlamda, manzara *genesisi* yoluyla ortaya çıkan suretin, zamanın kaydı altında bulunması mümkün değildir, zira zamanı, suret ile beraber meydana getiren de *psukhe*'nin kuvvetleri itibariyle, *genesis* tir. "Zamanın, manzara ile temas ettiği yer sadece andır. Ancak tek bir manzara cihetinden anı düşünemeyiz; anın manzara akışına itibari oluşu sebebiyle...Bizatihi an manzara değildir. *Genesis* yoluyla manzara kapanması ve açılması esasında yani manzara akışı itibariyle anı idrak ederiz; zamanın bu yolla teşkiline mahsusen"¹¹.

Peki aşkın seyrettiği sestem ibaret olan bu manzaraların kaynağı nedir diye sorulacak olursa Koç, buna kısaca 'kendisi' yani *psukhe* der: "Dil arkitektoniği cihetinden aşkın mahsus nazariyatın zeminine *psukhe* deriz"¹². Bu

¹⁰ Koç, *Theologia'nın Esasları*, 118.

¹¹ Koç, *Theologia'nın Esasları*, 119-20.

¹² Koç, *Theologia'nın Esasları*, 19.

itibarla, aşkın, bir cevher olarak kendisinden yani *psukhe*'den doğan basit manzaraları seyrederek. Ne var ki, aşkın, basit manzaraları seyretmek suretiyle cevher olarak *psukhe*'yi yani kendisini tasvir edemez. Zira cevher olarak *psukhe* ile bu manzaralar arasında nisbetli bir alaka söz konusu değildir. Sadece cevher olarak *psukhe*, ortaya çıkan manzaraların kaynağıdır diyebiliriz; ötesi, dilin sınırını aşar.

Yukarıda da değinildiği gibi, aşkın, basit manzara teşkil etmek suretiyle nazariyatta seyrederek. Bu manada seyir, tasvir teşkil etmektir ki, bu da idrak etmek demektir. Koç, *psukhe*'nin muhayyile, idrak ve hafıza kuvvetlerinin ortak icraatı neticesinde kendi suretini meydana getirdiğini belirtir: "*Psukhe*'ye mahsus basit kuvvetler, yani hafıza, muhayyile ve idrak, basit manzara doğuşu (*genesis*) esasında *psukhe*'yi suretli isim olarak teşkil eder"¹³. Koç, bu suretle ortaya çıkan suretli isme, 'müteşekkil *psukhe*' adını verir. Müteşekkil *psukhe*'nin kendini idrak etmesi ise kendini seyretmesi yoluyla olur ki, buna da tasvir yani 'müteşekkil *psukhe* sureti' denir. Koç, *psukhe*'yi suretli isim olarak teşkil eden basit manzaranın seyri sonucunda ortaya çıkan surete, 'tasvire mahsus o' adını verir; tasvire mahsus o'nun basit manzara esasında teşkili ve seyri sonucunda ortaya çıkan surete ise 'tasvire mahsus ben' adını verir. 'Tasvire mahsus o' ve 'tasvire mahsus ben', suretli isim olarak müteşekkil *psukhe*'yi ikame eden zamirlerdir. "Her iki zamir de basit manzara yoluyla ve suretli isim olarak müteşekkil *psukhe*'ye nisbet (*ratio*) esasında teşkil olur. Nisbet (*ratio*) fikrinin esası ise, dil arkitektoneği itibarıyla ifade edersek, nisbet edilenin geldiği kaynak'ın mevcut olması ve kaynak'ın nisbet edilen vasıtasıyla seyridir"¹⁴. Nisbet kavramı, aynı zamanda, ayniyet ve huviyyet fikrinin de kaynağıdır. "Tasvire mahsus o'ya ve tasvire mahsus ben'e *psukhe*'ye mahsus basit kuvvetlerin icraatı esasında verilen birlik, (müteşekkil) *psukhe* suretidir"¹⁵. Koç, müteşekkil *psukhe* suretine, nazariyata mahsus dil yani müteşekkil dil adını verir. Dolayısıyla, aşkın sureti esas itibarıyla nazariyata mahsus dil yani müteşekkil dildir.

Ara Safhadaki'nin Dili: Sergi

Ara safhadakinin dili, aşkın suretin yani tek sahne nazariyatının kaybedilmesi neticesinde aşkın sahnenin iç ve dış olarak ikiye ayrılmasıyla ortaya çıkar. Bu, aşkından ilk düşüştür: "İlk düşüşe mahsus safha itibarıyla, yani ara safhadaki itibarıyla, dış manzara, hissetmek esastaki *genesis* yoluyla teşkil

¹³ Koç, *Theographia'nın Esasları*, 19.

¹⁴ Koç, *Theographia'nın Esasları*, 21.

¹⁵ Koç, *Theographia'nın Esasları*, 19.

olur; iç manzara ise, nazariyat esasındaki *genesis* yoluyla¹⁶. Bu düşünüş neticesinde tek sahne ikiye ayrılır ve sahne suretinden resim suretine geçilir. Ara safhadakinin sureti, artık resimlerden oluşan sergidir; yani ara safhadaki, hem kendini ve hem de dış dünyayı resim esasında seyreder. Resim esasında nazariyat şu anlama gelir: Düşkünün diliyle mecazen ifade edersek, resim, manzarayı suretten düşürmek yoluyla temsil eder; başka bir deyimle, resimde, gerçekte harekeli olan vasfın yahut niteliğin hareket kabiliyetini kaybederek donması yani asli suretinden düşmesi anlamına gelir. Ara safhadaki, iç sahnesini yani kendisini resim esasında nazariyatta seyrederken, dış sahnesini ise resim esasında takliden teşkil eder.

Koç'a göre ara safhadakinin dili itibariyle, "...dış olarak düşünülen ayrışık sahnenin esası, geniş manada nesnesi belirsiz harekettir. Bu manada dış cihetinden iç olarak düşünülen ayrışık sahnenin esası ise, içte, suretsiz vasıf taşıyan suretli isimdir. Yani, içe mahsus manzara, bizatihi resimdir...Bu itibarla, ara safhada, nesnesi belirsiz nitelikler, mesela uzaklık, büyüklük, yumuşaklık, sıcaklık, suretsiz fiil esasında olmak üzere geniş manada harekete tabidir...Ara safhada bulunan itibariyle nazariyat, manzara olarak içe mahsus resmin seyredilmesinden ibarettir"¹⁷. Ancak bu iki resimden sadece içe mahsus resim, *theorem*'dir; dışa mahsus resim ise takliden teşkil sonucu ortaya çıkan manzaradır ve bu nedenle *theorem* vasfını haiz değildir: "Ara safhadaki, dış sahneye mahsus idrakı, dil olarak sergi yoluyla, resim esasında olmak üzere takliden teşkil eder...Takliden teşkil olunan bu resim, nazariyata mahsus resim gibi bir manzaradır, ancak *theorem* değildir"¹⁸.

Düşkün'ün Dili: *Mimetike Poiesis* Olarak Önerme

Düşkün, aşkından gelendir, yani düşündür. Yukarıda, aşkının tek olan sahnesinin, suretten düşerek iç sahne-dış sahne şeklinde ikiye ayrılması sonucunda ara safhadakinin dil dünyasının oluştuğunu belirtmiştik. Resimlerden oluşan ara safhadakinin bu ikili sahnesinin tekrar suretten düşmesi neticesinde düşkünün dil dünyası meydana gelir. Düşkünün sahnesi de iç ve dış sahne şeklinde müteşekkildir. Düşkünün dili, bu itibarla, resmin suretten düşmesi neticesinde ortaya çıkar. Resmin suretten düşmesi demek, suretli ismin suretsiz hale gelmesi demektir. Düşkünün dili, önermelerden oluşur; yani düşkün, basit manzara esasında önerme teşkil eder ve nakleder: "Bu manada,

¹⁶ Koç, *Theologia'nın Esasları*, 79.

¹⁷ Koç, *Theologia'nın Esasları*, 77.

¹⁸ Koç, *Theologia'nın Esasları*, 78.

basit önerme teşkil etmek suretiyle seyretmek, esasen düşküne mahsus (dil esasında) düşündürmektir. Düşkün, bu bakımdan, düşüncede seyrederek; bu yolla tasvir eder ve bu itibarla idrak eder"¹⁹. Başka bir ifadeyle, düşkün hem iç sahnesini ve hem de dış sahnesini yani hem kendini ve hem de dış dünyayı, önerme esasında idrak eder. Başka bir deyimle düşkün, nazariyatta önerme seyrederek.

Ne var ki, önermenin içi suretli olmadığından düşkünün seyrettiği bir şey yoktur, yani düşkün aslında nazariyatsızdır. Zira önermeye iç olarak suretsiz kavram yüklenen suretsiz isim bulunmaktadır ki, suretsiz de seyredilemediğinden düşkün, dil itibarıyla, nazariyatsızdır. Başka bir ifadeyle, önermenin içi teşrih edildiğinde yani analitik *a posteriori* olarak incelendiğinde, görülen şey, sadece suretsiz isim ve suretsiz kavramdır. Önerme bu açıdan suretsiz isim ve suretsiz kavramın sureti yani yeridir. Bu da demektir ki, önermenin suretsiz isim ve suretsiz kavrama önceliği vardır; tersi değil; zira suretsiz isim ve suretsiz kavram tek başına dilde var olamaz. Önerme itibarıyla isim yani suretsiz isim, dildeki şeydir; kavram ise dildeki şeyin yani suretsiz ismin kavranılış cihetidir. Bu itibarla, önermede isim ile kavramın yer değiştirmesi mümkün değildir, zira dildeki şey ile onun kavranılış ciheti aynı kefeye konulamaz. Bu itibarla, Frege'nin bir dil itibarıyla düşündüğü önermede isim ile kavramın yeri değişebilir şeklindeki görüşü, Koç'a göre, önermenin ve dolayısıyla dilin mantığına aykırıdır.

Yukarıda da ifade edildiği üzere düşkün, dili itibarıyla, sadece önerme teşkil edebilir. Peki teşkil etmek ne demektir? "Teşkil etmek, geniş manada, suret genesisidir; bu manada suret, bizatihi suretlidir"²⁰. Dolayısıyla, düşkün, dil itibarıyla sadece önerme teşkil edebilir ve nakledebilir. Lakin, şunu da vurgulayalım ki, her suretli, *theorem*a (nazariyatta seyredilen manzara) değildir. Ancak doğuş yoluyla gelen suretler, *theorem*adır. Koç'a göre *psukhe*'nin takliden teşkil yoluyla meydana getirdiği suretler, mesela önerme, *theorem*a olarak kabul edilemez: "Mesela, dil itibarıyla düşünülen ve yüklem mantığı esasında ele alınan hiçbir önerme, bu manada *theorem*a olarak kabul edilemez. Benzer olarak, dil olarak sergi itibarıyla, hareketin takliden teşkili olarak düşünülen resim de bu manada *theorem*a olarak kabul edilemez"²¹. Nazariyat itibarıyla iki tane *theorem*a vardır: sahne ve resim. "*Theorem*a olarak sahnenin esası, suretli isim esasında, içte suretsiz fiil taşıyan, suretli vasıftır; *theorem*a olarak resmin esası ise, içte suretsiz vasıf taşıyan, suretli isim"²². Dolayısıyla, düşkünün dil

¹⁹ Koç, *Theographia'nın Esasları*, 23.

²⁰ Koç, *Theologia'nın Esasları*, 185.

²¹ Koç, *Theologia'nın Esasları*, 187.

²² Koç, *Theologia'nın Esasları*, 187.

dünyasında *theorema* yoktur, zira önerme, kendisi bir suret olmasına karşın, içini oluşturan unsurlar yani suretsiz isim ve suretsiz kavram bizatihi seyredilemez. Seyrin yani nazariyatın olmadığı yerde de *theorema* olmaz.

Düşkün'ün dili itibariyle, takliden teşkil ibaresi iki anlama gelir: "Takliden teşkili, geniş manada, iki şekilde düşünürüz: Önermenin, suretli nitelik taşıyan nesneyi, takliden teşkil etmesi ve dilin, nazariyatı, mecaz esasında takliden teşkil etmesi"²³. Koç'a göre düşkün, aşkının dilini, idrak edemez, zira düşkün bulunduğu konumu yani kendi dilini aşır aşkının diline göçemez. Koç'a göre düşkün, aşkının dilini ancak mecazen tasavvur edebilir. Düşkünün, aşkının diline yani nazariyata dair mecazen sahip olduğu fikriyata, Koç, *theologia*²⁴ adını verir. *Theologia* 'yani nazariyata dair fikriyat', nazariyat (*theoria*) ile aynı şey değildir, sadece nazariyatın takliden teşkilinden (*mimetike poiesis*) ibarettir: "...geniş manada *theologia*, *theorianın*, mecaz esasında ve dil vasıtasıyla takliden teşkil edilmesinden ibarettir. Bu manada takliden teşkil, esasen fikriyat tesisidir"²⁵. *Theologos* ('nazariyat mütefekiri'/metafizikçi) da nazariyatı, dilin ve düşüncenin imkanları nispetinde takliden teşkil etmeye çalışan kişidir.

Koç'a göre önermesel dil, esas itibariyle bir takliden teşkil ve muhafazadan ibarettir: "Düşkünün, dil itibariyle düşünülen icraatı, takliden teşkil etmektir...Dil itibariyle düşünülen manzara *genesisi* yani önerme *genesisi*, takliden teşkil etmekten ibarettir"²⁶. Peki, takliden teşkil ne demektir? Öncelikle belirtelim ki, taklit etmek, temsil etmekten farklıdır. Temsil, aslın bazı cihetlerden kendisinde tekrar edilmesidir. Örneğin, bir ayna, karşısında duran bir kişiyi kendinde yansıtmak suretiyle onu kendisinde temsil eder. Aynanın karşısındaki kişi oturunca, aynadaki temsili de oturur; kişi, ayağa kalkar ise aynadaki temsili de ayağa kalkar. Ama bu temsilin sınırlı olduğunu da belirtelim. Mesela ayna, karşısında duran kişinin ensesini temsil etmez. Dolayısıyla, temsil, temsil edenin mahiyetine bağlı olarak da değişiklik gösterir. Taklitte ise taklit eden, aslı, kendisine kuşatır. Koç, taklidi şu şekilde niteler: "...taklid etmek, taklid edenin, taklid edileni, suretten düşürmesidir; yani suretten düşürerek teşkil etmesi...Mesela, suretli isim esastaki hareketin, önerme esastaki suretsiz isim yoluyla takliden teşkil edilmesi gibi...Önerme, suretli nitelik taşıyan nesnenin, suretten düşürmek yoluyla, dilde, takliden teşkil edilmesinden

²³ Koç, *Theologia'nın Esasları*, 184.

²⁴ Nazariyat (*theoria*) fikriyatı olarak *Theologia*, felsefe tarihinde, 'metafizik' adıyla anılan disipline karşılık gelir. Zaten Aristoteles'in *Metafizik* adıyla bilinen eserine, kendisinin verdiği isim de aslında '*Theologia*'dır; ona, *Metafizik* ismi, Aristoteles'ten sonra verilmiştir.

²⁵ Koç, *Theologia'nın Esasları*, 186.

²⁶ Koç, *Theologia'nın Esasları*, 184.

ibarettir"²⁷. Dolayısıyla, dil ile dış dünya arasındaki ilişki, bir temsil ilişkisi değil, bir taklit ilişkisidir. Koç'a göre Batı felsefesinde son dönemlerde dil felsefesi kapsamında ortaya çıkan bazı görüşlerin dilin gerçek doğasını açıklamaktan uzak olduğunu belirtir.

Örneğin Wittgenstein'in, birinci dönemi itibarıyla benimsediği 'dil dünyanın resmidir' anlayışı, Koç'a göre, dilin mahiyetini gerçek anlamda açıklamaktan uzaktır, zira dil, dünyanın temsili değil, taklidedir. Zira Koç'a göre resimlerle sadece sergi oluşturulur, halbuki dil, takliden teşkil yoluyla dünya oluşturur. Wittgenstein'in dil ile dünya arasındaki temsil ilişkisini, bir şey ile onun aynadaki görüntüsü üzerinden örneklendirmeye çalışalım. Ayna, kendi temsil imkanları ölçüsünde, karşısında duran nesnenin görüntüsünü kendisinde yansıtır. Mesela bir kişi, aynanın karşısında ayakta durursa, aynadaki görüntüsü de ayakta durur; kişi, oturursa, aynadaki görüntüsü de oturur; ama aynanın karşısındaki kişi, mesela, oturduğunda, aynadaki görüntü, ayakta durmaz. Kısacası, ayna, karşısındaki kişi ne yaparsa onu, kendisinde yansıtır. Temsil ilişkisinde temsil eden, temsil edilene bağlıdır.

Ama taklidin imkanları, temsilin imkanlarından daha geniştir. Taklitte de temsil esastır, zira temsil etmeyen taklit de edemez. Ama taklit, temsil değildir. Taklitte, taklit eden, taklit edileni kendisinde kuşatır. Örneğin oyuncak askerler vasıtasıyla, savaşta bir askeri birliği taklit ettiğimizi düşünelim. Oyuncak askerler, gerçek askerleri taklit etmek için onları aynı zamanda temsil de etmek durumundadır; mesela giyim-kuşamları onlara benzer, elinde tüfek olur, vs. Savaş esnasında mesela gerçek askerler bir tepede iken oyuncak askerleri bir vadide gösterebiliriz. Böylece vaziyetin taktik muhasebesini yaparız. Taklit ile taklit edilen arasındaki fark, icraat itibarıyla ortaya çıkar. Dilin imkanları da taklidin imkanlarına benzer. Bu itibarla, dil ile dünya arasındaki ilişki, bir temsil ilişkisi değil, taklit ilişkisidir.

Benzer bir biçimde, Wittgenstein'in ikinci döneminde iddia ettiği gibi, dil, kuralları bir oyun gibi toplum tarafından yazılan bir şey de değildir. Zira dil, yukarıda bahsedildiği üzere, *psukhe*'nin muhayyile, idrak ve hafıza kuvvetlerinin ortak icraatıyla kendiliğinden ortaya çıkan rasyonel bir mekanizmadır, kullanım yoluyla oluşmaz. Dolayısıyla, dilin, oyuna benzer olarak, tarihsel süreç içerisinde toplum tarafından iradi olarak kullanım yoluyla oluşturulduğu tasavvuru doğru değildir. Kullanım yoluyla dil oluşturma yani pragmatik esas itibarıyla dili temsil eden bir dillere - mesela Türkçe'ye - mahsustur, dilin kendisine değil. *Psukhe*'nin kuvvetlerinin birlikte icraatı yoluyla doğuştan gelen dil, bu itibarla, kullanım yoluyla oluşturulamaz. Dil, doğuştan olduğu için doğaldır ve dolayısıyla yapay

²⁷ Koç, *Theologia'nın Esasları*, 185.

olarak oluşturulamaz. Bu itibarla, dilin yapayı olmaz, zira dil, nihai noktada hafızaya dayanır ve hafıza da yapay olarak oluşturulamaz. Yapay olarak oluşturulan 'hafıza', mesela, bilgisayar hafızası, zamanın akışına tabi olduğu için insanın hafızası gibi mütalaa edilemez, zira insanın hafızası, zamanın akışının dışındadır.

Bir dil itibariyle düşünülen sentaks ve semantik gibi kavramlar da dile ait değildir. Sentaks, bir dilin basit nesnesinin (cümle) terkihiyle alakalıdır. Bir dilde cümlenin öznesi ve yüklemi kopula denilen koşaç ile birbirine bağlanır. Ama böyle bir bağlantı dil için sözkonusu değildir, zira dildeki önerme, basittir ve isim ile kavrama önceliği bulunmaktadır. Semantik ise bir dil itibariyle cümlenin anlamına tekabül eder ve esas itibariyle cümlenin işaret ettiği nesneyle alakalıdır. Yine bir dil için sözkonusu olan doğruluk değeri de dile ait değildir, zira *psukhe*'nin basit kuvvetleri neticesinde meydana gelen önermenin doğrusu, eğrisi olmaz. Doğruluk değeri, bir dile izafidir ve özne ile yüklem arasındaki ilişkiye dayanır. Dil ise teşkil ve nakil işlevi itibariyle, *psukhe*'nin muhayyile ve hafıza kuvvetlerinin taklidi neticesinde ortaya çıkar. Daha önce de ifade edildiği üzere, dil, bir teşkil ve nakil mekanizmasıdır; dil, nesne teşkil eder ve bunu muhafaza altına alarak nakleder, zira teşkil edilemeyen ve teşkil edilenin muhafaza altına alınmadığı bir nesne, nakledilemez. Önermesel dil, teşkil cihetinden muhayyileyi ve muhafaza etme cihetinden ise hafızayı taklit eder. Başka bir deyimle, önermesel dil, muhayyile ve hafızanın icraatlarını takliden birleştirir.

Arapça kökenli bir sözcük olan muhayyile (hayal gücü), hayal oluşturma kuvvetidir: "Muhayyile, tahayyül etme yetisidir. Zihinsel faaliyetin malzemesi, muhayyilede, kendiliğinden, temsilen tesis olunur. Yeti (meleke) fiil icra eden kuvvettir. Bu itibarla, yetinin asli faaliyeti, bizzat kendisinden kaynaklanır, kendiliğindedir. Rasyonalite yetisi, icraatını, muhayyilenin faaliyeti neticesinde oluşan malzeme üzerinden yürütür...Muhayyile vasıtasıyla, iradi olarak da tahayyül eder ve tasavvur oluştururuz; aksi taktirde, rasyonel yeti icraatını tamamlayamaz"²⁸. Muhakeme için gerekli olan her türlü basit malzeme, muhayyilede üretilir. Rasyonel yeti, kendi başına basit malzeme yani temsil oluşturma kuvvetine sahip olmadığından muhayyilede herhangi bir temsil bulunmazsa faaliyetini icra edemez. Ayrıca iradi olarak da temsili malzeme üretebiliriz, ama bu da ancak muhayyile marifetiyle olur. Dolayısıyla, muhayyilenin icraatı olmaksızın herhangi bir temsilin üretilmesi ve dolayısıyla rasyonel muhakemenin faal hale gelmesi mümkün değildir.

²⁸ Yalçın Koç, *Anadolu Mayası*, 3. Baskı, Ankara: Cedit Neşriyat, 2011, 116.

Öte yandan, muhayyilede ortaya çıkan temsiller, anın akışına tabidir ve dolayısıyla muhayyile tarafından muhafaza edilemez. Ama eğer muhayyilede ortaya çıkan temsiller, anın ve zamanın dışına çıkarılarak bir şekilde muhafaza edilemezse, rasyonel yeti, icraatını gerçekleştiremez ve dolayısıyla rasyonel muhakeme imkânı ortadan kalkar. Bu nedenle, muhayyiledeki temsillerin muhafaza edilmesi şarttır; bunun için de temsillerin anın akışının dışına çıkarılması gerekir. İşte muhayyilede ortaya çıkan temsilleri, anın akışına karşı muhafaza altına alan yetimiz, hafıza yetisidir. Koç'a göre hafıza yetisi, muhayyilede ortaya çıkan temsilleri, anın akışının dışına çıkararak muhafaza etmek durumundadır, zira anın akışına tabi olan hiçbir şey muhafaza edilemez: "Hafıza yetisinin kavrayış esası, anın, zaman cihetinden aşılması ile alakalıdır. Kısaca söylesek, hafıza, kavradığı şeyi, kendi kavrayış cihetinden, anın akışına karşı muhafaza eder; bu şeyi, anın akışının ve dolayısıyla zamanın haricinde tutar"²⁹. Hafızanın, temsilleri, anın akışından soyutlaması için kendisinin de zamanın dışında olması ve zamana zemin olmasıyla mümkündür: "Hafızanın, kavradığı şeyi kendi cihetinden anın akışının dışında tutması, hafızanın zamana bir şekilde dayanak olması ile mümkündür; aksi taktirde, hafıza, kavradığı şeyi, zamana karşı muhafaza edemez"³⁰.

Hafızanın anın akışından soyutlayarak muhafaza ettiği temsiller, daha sonra muhayyilede yeniden anın akışına tabi olarak temsilen tesis olunabilir ki, buna da hatırlama denilir. Unutma ise hafızadaki asılların, muhayyilede temsilen tesis edilememesi demektir. Ama bu, unuttuğumuz şeylerin hafızadan silindiği anlamına gelmez, zira hafızadan hiçbir şey silinmez; unutma, sadece hafızadaki muhayyilede temsil edilememesi demektir. Hafızada her şey olduğu gibi muhafaza edildiğinden ve hafıza da zamanın dışında olduğundan hafızada zamansal değişiklik mümkün değildir. Ama hafıza kendi esası itibariyle dinamiktir, zira muhayyilede zamanın akışına tabi olarak temsilen tesis edilen her şey, anın akışından soyutlanarak hafızada kayıt altına alınır.

Öte yandan, rasyonel yeti, aslı hafızada bulunmayan nesnelere de muhayyile vasıtasıyla iradi olarak tasavvuren tesis edebilir ki, Koç bu tür nesnelere dil itibariyle 'kalp nesne' yani aslı bulunmayan nesne adını verir. Bu itibarla, dilde gerçek söz yani aslı bulunan söz olduğu gibi aslı bulunmayan yani gerçek olmayan söz (asılsız söz) de bulunur. Ancak burada dikkat edilmesi gereken şudur ki, 'kalp söz' ile 'sahte söz' kastedilmemektedir, zira dil, sahte söz yani söze benzeyen ama aslında söz olmayan şeyi teşkil etmez. Kalp söz de gerçek söz gibi sözdür, ancak kalp sözün aslı yokken, gerçek sözün aslı vardır.

²⁹ Koç, *Anadolu Mayası*, 118-9.

³⁰ Koç, *Anadolu Mayası*, 118.

Rasyonel yeti, muhakeme itibariyle, gerçek söz ile kalp söz arasında ayırım yapmaz, ikisini de aynı şekilde muhakemeye tabi tutar. Dolayısıyla, dilsel bir nesnenin yani sözün kalp mi yoksa gerçek mi olduğunu belirleyebilmek için bu nesnenin hafızada aslı bulunup bulunmadığına bakmak gerekir. Rasyonel muhakeme, bazen gerçek nesneden kalp nesneye de geçiş yapmak suretiyle faaliyette bulunur ki, böyle durumlarda kalp nesne ile gerçek nesneyi birbirinden ayırmak daha zordur. Bunun örneklerini günlük hayatta görebildiğimiz gibi felsefe, bilim, teoloji, matematik gibi birçok fikri faaliyette de görebiliriz.

Koç'a göre hafıza, temsilleri anın dışına çıkararak muhafaza ettiği ve rasyonalite yetisi de zamansal işleyişe tabi olduğu için, rasyonel yeti, hafızanın işleyişini rasyonel olarak açıklayamaz. Dolayısıyla, hafıza bir nevi karanlık ayna gibidir rasyonel yeti için. Koç, *psukhe*'nin kuvvetlerinden muhayyileyi aydınlık aynaya benzetirken, hafızayı da karanlık aynaya benzetir. Dolayısıyla, hafızaya ilişkin söyleyebildiklerimiz, ancak muhayyile üzerindedir, yoksa hafızaya rasyonel yetinin nüfuz etmesi mümkün değildir. Koç'a göre Batılı filozoflar (onun deyimiyle, Grek-Latin-Kilise diyarı filozofları), rasyonel yeti vasıtasıyla yüzyıllarca hafızanın esasını açmaya çalışmış olmalarına karşın bu yolun rasyonel yetiye kapalı olmasından dolayı hafızayı açamamışlardır. Mesela, Eflatun'un tüm felsefi çabası esas itibariyle hafızanın - insanın bedene doğuş öncesi haline mahsusen - açılmasına dayanır. Ne var ki, Eflatun, çok uğraşmasına karşın hafızayı açamaz, zira Eflatun, hafızayı açmak için rasyonel yetiye başvurur, ama rasyonel yeti, yukarıda da belirtildiği üzere, hafızayı açmaya uygun bir araç değildir. Halbuki hafızanın ve ötesinin anahtarı, 'Anadolu Mayası'dır; bu anahtarı, elde etmenin yöntemi ise insanın kendi içine yani gönlüne yolculuk yapmak suretiyle ilahi Kelam'dan doğmasıdır; ama bu yol, Batı felsefesi itibariyle, ne yazık ki, kapalıdır. Bu nedenle olsa gerek, Batılı filozoflar, dil, düşünce ve mantık araştırmalarında hafızaya hiç değinmemişlerdir. Mesela, Kant'ın transandantal felsefesinde muhayyile yetisi önemli bir işleve sahipken hafızadan hemen hiç bahsedilmez. Halbuki, hafıza, yukarıda da ifade edildiği üzere, dil, düşünce ve mantık için vazgeçilmez bir yetidir. Ayrıca sahip olduğu muhafaza kuvvetiyle, hafıza, insanın birliğinin ve kimliğinin de esasıdır.

Mantık Arkitektoniği

Mantık esas itibariyle dilin işleyiş formu olduğundan kendi başına bir varlığı yoktur; ancak dile dayanarak varolur. Dilin yeri de *psukhe* olduğundan mantığın yeri de doğal olarak *psukhe*'dir: "Mantığın kaynağı, bu itibarla, *psukhe*'ye mahsus kuvvetlerdir ve bu esasta düşünülen manzara *genesis*idir. Dil

arkitektoniği esasında düşünülen zamanın kaynağına benzer olarak³¹. Mantiğin kaynağı manzara *genesisi* olduğundan mantığın, parçaların terkibi yoluyla oluşması ya da oluşturulması mümkün değildir. Genel olarak mantık, *genesis* esasında düşünülen manzara naklinin formudur; yani kapanan manzaradan açılan manzaraya taşınan surettir; bu itibarla, mantık, zamandan bağımsız ele alınamaz. "Zaman...nakil temin eden manzara *genesisi* esasında birarada bulunamayanların ardardalığı şeklindeki formdur, yani...manzara sıralamasının formu. Form olarak zaman, manzara naklinin formunun yani...mantiğin form esasında dayanağıdır. Sıralama formu esasa alınmadan...mantık düşünülemez"³². Dolayısıyla, manzara naklinin formu olarak mantık, ancak manzara sıralaması esasında düşünülebilir.

Koç'a göre dil, nasıl katmanlı bir yapıya sahip ise mantık da aynen onun gibi katmanlı bir yapıya sahiptir, zira her dil katmanı farklı olduğu gibi mantığı da farklıdır. Ancak bu üç dile mahsus üç mantık da tıpkı diller gibi arkitektonik birliğe sahiptir. Koç, aşkının ve ara safhadakinin dillerine mahsus mantığa 'taşım mantığı' ve düşkünün diline mahsus mantığa da 'yüklem mantığı' adını verir: "Yüklem, önerme esasında suretsiz isme yüklenendir. Taşım ise surete mahsus olarak içte 'taşınan'dır; yani surette (iç olarak) 'taşınan'"³³. Ancak aşkının ve ara safhadakinin dilleri farklı olduğu için manzara *genesisi* yoluyla meydana gelen suretin içte taşıdığı da doğal olarak farklı olacaktır. Aşkının dili yani sahne itibariyle taşım, suretli vasfa iç olarak suretsiz fiildir. Ara safhadakinin dili yani resim itibariyle taşım ise suretli isme iç olarak suretsiz vasıftır. Bu itibarla, iki tane taşım mantığı mevzubahistir: 'sahnesel taşım mantığı' ve 'resimsel taşım mantığı'.

Yukarıda da ifade edildiği üzere, mantık, dilin manzara nakli itibariyle formudur. Aşkının dili itibariyle yani sahnesel taşım mantığı itibariyle, taşım, suretli vasfa iç olarak suretsiz fiildir. Dolayısıyla, sahnesel taşım mantığı, esas itibariyle suretli vasfa iç olarak suretsiz fiil naklinin formudur. Aşkının dil itibariyle icraatı, bir sahne esasında nazariyat (*theoria*) olduğundan aşkının mantığı yani sahnesel taşım mantığı da nazariyatın formudur. Bu nedenle, düşkün itibariyle yapılan nazariyat ve mantık ayırımı, aşkın için yapılamaz, zira aşkının tek sahnesi itibariyle seyrettiği manzaralar, birer *theorem*'dir. Yüklem mantığındaki teorem sözcüğünün kökeni de bu Grekçe sözcüktür.

Resimsel taşım mantığı ise ara safhadakinin diline aittir. Daha önce de ifade edildiği üzere, ara safhadakinin dili, aşkının tek sahnesinin iç ve dış olarak

³¹ Koç, *Theologia'nın Esasları*, 154.

³² Koç, *Theologia'nın Esasları*, 160.

³³ Koç, *Theologia'nın Esasları*, 153.

ikiye ayrılmasıyla oluşur: “Bu sahnelerden itibari dış olarak düşünülenin esası, içte, suretsiz fiil taşıyan suretli niteliklidir; yani nesnesi belirsiz harekettir. İtibari iç olarak düşünülen öbür sahnenin esası ise içte, suretsiz vasıf taşıyan suretli isimdir” (Koç 2008, s. 170). Ara safhadaki, dış sahnesini idrakte seyrederken iç sahnesini ise resim esasında nazariyatta seyreder. Bu itibarla, ara safhadakine mahsus dil olarak sergi itibariyle resimler, iki esasta müteşekkildir. Ara safhadaki, iç sahnede *theorema* olarak resmi seyrederken, dış sahnede ise nesnesi belirsiz hareketin takliden teşkili olarak resmi seyreder. “Bu itibarla, resimsel taşıma mantığının esası, nazariyat itibariyle *theorema* olarak resimdir ve muhakeme itibariyle de takliden teşkil olarak resim”³⁴.

Son olarak, düşküne mahsus mantık ise yüklem mantığıdır. Düşkün itibariyle ayrışik sahnelerden dış sahnenin esası, hareketli nesne yani nesnesi belirli harekettir; ayrışik iç sahnenin esası ise önermesel dildir. Düşkünün dilini oluşturan basit nesne olarak önermenin esası süretsiz isme yüklenen süretsiz kavram olduğundan düşkün, hem iç sahnesini yani kendisini hem de dış sahnesini önerme esasında takliden teşkil eder. Düşkünün dilinde nazariyat olmadığı için hiçbir önerme *theorema* olarak görülemez. Dolayısıyla, yüklem mantığı esas itibariyle önerme naklinin formudur.

Sonuç

Yukarıda da belirtildiği üzere, Koç’un dil arkitektoniği anlayışı esas itibariyle nazariyat (*theoria*) kavramına dayanır. Nazariyat (*theoria*) kavramı, Antik Yunan felsefesinde özellikle Eflatun ile felsefi önemini kazanmıştır. Batı felsefe tarihinde *theoria*’yı felsefesinin merkezine yerleştiren ilk büyük filozof olarak Eflatun, ne yazık ki, *theoria*’yı tam manasıyla açamaz, zira Eflatun, *theoria*’yı, nisbete (*ratio*) dayanan fikriyatın yani rasyonalitenin araçlarını kullanarak açıklamaya çalışır ki, yukarıda da ifade edildiği üzere, nazariyat, fikriyatın diliyle açıklanamaz, zira *theoria*, fikriyat (*logia*) ile nisbetli bir alaka içinde olmadığı için düşüncenin derinleştirilmesi yoluyla da anlaşılabilir. Fikriyatın dili, *theoria*’ya ancak mecazen yani takliden teşkil vasıtasıyla temas edebilir. Gerçek manada bir *theologos* (metafizikçi)³⁵ olarak Koç’un yapmaya çalıştığı tam da budur.

³⁴ Koç, *Theologia’nın Esasları*, 170.

³⁵ *Theologia* ve metafizik, zemin araştırması itibariyle benzerdir. Felsefe, esas itibariyle bir zemin araştırmasıdır/olmalıdır. Ne yazık ki, felsefeciler/filozoflar, günümüzde birçok gereksiz ayrıntıya dalarak bu asli işlevini unutmuş görünüyor.

Eflatun'un felsefesinin amacı, *psukhe*'nin bu dünyaya yani bedene doğmadan (düşmeden) önceki halini yani aslında cevher olarak *psukhe*'yi yeniden idrak etmeye dayanır ki, Eflatun'a göre bu, *psukhe*'nin gerçek manada kurtuluşudur. Koç'a göre Eflatun'un diğer birçok görüşü gibi bu görüşü de aslında Musa peygamberin Kelam ilminin kısmi malumatına dayanır³⁶. Ancak Koç'un arkitektonik dil anlayışı itibariyle ifade edersek, Eflatun'un felsefesinde aşkın-düşkün ayrımı bulunmadığından onun için *psukhe*'nin kurtuluşu ('mağaradan çıkışı') esas itibariyle, sadece düşkünün dilinden kurtuluşu içerir. Ne var ki, *psukhe*'nin gerçek manada kurtuluşu yani cevher olarak kendini bulması/bilmesi, sadece düşkünün dilinden kurtulmak değil, aynı zamanda aşkının dilinden de kurtulmaktır ki, bu da ancak ilahi Kelam'dan akan Anadolu Mayası ile mümkündür.

Eflatun'dan sonra Aristoteles'in *theoria* kavramının anlamını tamamen değiştirerek farklı bir bağlamda (teori-pratik ayrımı bağlamında saf düşünce olarak) kullanması dolayısıyla bu kavram, daha sonra yavaş yavaş Batılı filozofların fikriyatından düşmüştür. Batı felsefe tarihinin modern dönem diye adlandırılan safhasında ise *theoria*, tamamen unutulur, fikriyat esas alınır. Halbuki Koç'a göre bu kavram yani *theoria* (nazariyat), başta dil olmak üzere düşüncenin, mantığın, matematiğin, teolojinin ve felsefenin 'aşkın' kaynağını tasvir eden bir kavramdır. Bu nedenle, *theoria* (nazariyat) kavramı, Koç tarafından, yeniden asli yerine yani dile ilişkin düşüncenin merkezine oturtulmuştur. Yukarıda da ifade edildiği üzere, Koç'un genelde arkitektonik dil anlayışı ve özelde ise nazariyat kavramına ilişkin görüşü, esas itibariyle Anadolu Mayası'na dayanır.

KAYNAKÇA

Koç, Yalçın. *Anadolu Mayası: Türk Kimliği Üzerine Bir İnceleme*, 3. Baskı, Ankara: Cedit Neşriyat, 2011.

Koç, Yalçın. *Theologia'nın Esasları: Felsefe'nin ve Teoloji'nin Nazariyatı Üzerine Bir İnceleme*, Ankara: Cedit Neşriyat, 2008.

Koç, Yalçın. *Theographia'nın Esasları: Teoloji ve Matematik İnşa'sı Üzerine Bir İnceleme*, Ankara: Cedit Neşriyat, 2009.

³⁶ Bu konuda bkz. Koç, *Anadolu Mayası*, 3. Bölüm.